

De collegialiteit van Augustus: buurman of baas?

Het gebruik van collega als propagandamiddel in de teksten van en over Augustus.

*Bachelorscriptie Latijn
Eline van Bennekom, S4138570
Radboud Universiteit Nijmegen
Griekse en Latijnse Taal en Cultuur
Definitieve versie: 5-6-2015*

Abstract

Augustus is een keizer die het politiek bestel van het Romeinse Rijk in korte tijd omvormt van een republiek naar keizerrijk. In werken van en over hem wordt vaak gesproken over de collega's (collegae) die hij heeft gehad tijdens zijn regeerperiode. De term collega wordt vaker gebruikt dan verwacht zou worden, omdat de zinsneden in de meeste gevallen niet meer informatie toevoegen dan het feit dat er een collega bij betrokken was, dus geen naam, geen datering en geen omschrijving van de samenwerking. Een verklaring hiervoor kan zijn dat Augustus de term collega gebruikt om de buitenwereld te laten zien dat hij netjes zijn macht verdeelt in plaats van alleenheerser te willen zijn. Door middel van passages van vier auteurs wordt onderzocht in hoeverre deze theorie van toepassing is op teksten van en over Augustus.

Inhoud

Inleiding	3
1. Historische ontwikkeling <i>collega</i>	4
1.1. Betekenis	4
1.2. Juridisch gebruik	6
2. Bespreking passages	7
2.1. Suetonius	7
2.2. Res Gestae	14
2.3. Velleius Paterculus	21
2.4. Tacitus	23
3. Verschillende ambten	24
3.1. Triumviraat	24
3.2. Volkstribunaat	25
3.3. Consulaat	26
3.4. Censuur	27
3.5. Overig: Voorzitter <i>Quindecimviri</i> en <i>Pontifex Maximus</i>	28
Voorzitter <i>Quindecimviri</i>	28
Pontifex Maximus	28
Conclusie	29
Bibliografie	31
Tekstedities	32
Index gebruikte passages	32

Inleiding

Iedereen kent wel die ene collega die altijd gelijk heeft en alles voor elkaar krijgt binnen een organisatie. Maakt dit deze persoon dan nog steeds een collega of moet hij/zij meer als een soort officieuze baas beschouwd worden? Dit alles heeft te maken met het verschil tussen juridische macht en sociale/morele macht: is hij écht de baas? Wie denkt dat dit een verschijnsel is uit de laatste eeuw, heeft het mis. In de eerste eeuw v.Chr. was Imperator Caesar Augustus van veel personen een collega, maar groeide toch uit tot de eerste keizer van het Romeinse Rijk. Wat zegt dit over de verhouding met zijn collega's?

Keizer Augustus was een groots leider die de verandering van republiek naar principaat voortzette die zijn oom en stiefvader had ingezet. Steeds meer macht ging er over van het volk naar deze ene persoon. Van hem is bekend dat hij een breed uitgemeten propagandatactiek had en veel zaken verpakte in een mooie boodschap. Hoewel hij aangewezen was door de senaat om de republiek te herstellen (*rei publicae constituendae*)¹, lag er bij hem aan het einde van zijn regeerperiode meer macht dan er ooit bij een consul had gelegen in de republiek; er was praktisch teruggekeerd naar de koningstijd.

Toch wist Augustus het volk tevreden te houden en zichzelf niet als koning te presenteren, met als gevolg dat het volk hem smeekte dat hij meer macht zou hebben en deze niet zou afstaan aan anderen, omdat het zo tevreden over hem was als leider. Een onderdeel van Augustus' propaganda was het principe van *Primus inter Pares* (de eerste onder de gelijken) waarmee hij aangaf dat hij niet zoveel verschilde van zijn mederegeerders. In teksten van en over Augustus wordt regelmatig verwezen naar 'collega's' van Augustus, maar wie zijn deze personen? Zijn dat gelijken (*pares*) van Augustus, zoals hij zelf aangeeft, of is er meer aan de hand?

Men kan zich afvragen wat Augustus hier precies mee bedoeld heeft en of dit bewust een onderdeel was van zijn propagandatactiek. In sommige teksten wordt namelijk geen naam van deze collega toegevoegd, waardoor het onduidelijk is waarom deze toevoeging van belang is. Vragen die hiervoor beantwoord moeten worden, zijn: Wat is historisch gezien de betekenis van het woord *collega*? Wat vertellen de antieke teksten over het gebruik van het woord *collega*? Welke ambten worden met betrekking tot Augustus aangeduid als *collega*? Zijn er onderlinge verschillen tussen de auteurs aangaande het gebruik en de betekenis van het woord *collega*? Wordt *collega* ingezet als propagandamiddel of is het puur een praktische term?

Dit paper bestaat uit drie hoofdstukken die telkens een stap dichterbij het antwoord op de hoofdvraag komen: Wat is de waarde van *collega* in teksten met betrekking tot Augustus? In het eerste hoofdstuk zal kort uiteengezet worden wat de betekenis van *collega* is, in het tweede hoofdstuk zal een aantal passages besproken worden van *De Vita Divi Augusti* van Suetonius, *Res Gestae Divi Augusti* van Augustus, *Historiae Romanae* van Velleius Paterculus en *Annales* van

---

¹ RG 1.4

Tacitus, waarbij het woord *collega* voorkomt in teksten over Augustus.² In het derde hoofdstuk zal samengevat en geconcludeerd worden wat de waarde van *collega* is bij de verschillende ambten en hoe de auteurs daarin onderling kunnen verschillen. In de conclusie zal besproken worden in welke mate *collega* als propagandamiddel gezien kan worden in de werken van en over Augustus.

Gedurende de regeerperiode van Augustus is deze vaak van naam veranderd; van Octavius, Octavianus, Caesar, Divi Filius naar uiteindelijk Imperator Caesar Augustus. Voor het overzicht en de duidelijkheid zal hij in dit paper steeds aangeduid worden als Augustus, ook wanneer hij op het moment in de tekst deze benaming nog niet verworven heeft.

1. Historische ontwikkeling *collega*

1.1. Betekenis

Aangezien dit onderzoek ingaat op het gebruik van slechts één woord, is het noodzakelijk om de etymologie en de ontwikkeling van de betekenis nader te bekijken. *Collega* is de geassimileerde vorm van *conlega*: samengesteld uit het prefix *con-* (samen) en het werkwoord *lego* (kiezen). Uit verschillende bronnen, waaronder Varro, blijkt deze grondbetekenis:

- (1) Legere (...), hinc (...) collegae, qui una lecti.

(Varro Ling. 6.66)

Kiezen (...), daarvan stamt ook collegae (collega's), die tezamen zijn gekozen.

Hieruit is af te leiden dat er in eerste instantie alleen sprake was van *collegae* in gekozen functies en dat dit betrekking had op twee personen die op het zelfde moment aan deze functie begonnen. Het is daarom ook niet verwonderlijk dat de term voornamelijk bij magistratenfuncties gebruikt wordt, aangezien dat de meest bekende democratische functies zijn. Sprekende voorbeelden hiervan zijn consuls en censurs, aangezien deze functies vaak door precies twee personen werden bekleed. Dit zien we ook bij Cicero in 44 v.Chr.:

- (2) Videmus Papum Aemilium C. Luscino familiarem fuisse (sic a patribus accepimus), bis una consules, collegas in censura. (Cic. Lael. 11.39)

We zagen dat Aemilius Papus welbekend was bij Gaius Luscinius (zo hebben we het vernomen van onze voorvaders) en dat ze tweemaal samen consul waren en collega's in de censuur.

Het onderscheid tussen de democratische en niet democratische functies en het al dan niet tegelijk gekozen zijn, verzwakte bij het begrip *collega* in de loop der jaren. Het ontwikkelde zich naar een ruimer begrip, zoals ambtgenoot (voornamelijk in de publieke functies), maar ook naar de betekenis zoals we het nu hebben: twee personen die dezelfde werkzaamheden hebben. Dit hoeft dus niet per se een gekozen functie te zijn. Een voorbeeld hiervan zien we bij Juvenalis rond het jaar 100 n.Chr.:

---

² Door de omvang van het paper is gekozen voor directe afgeleiden van *collega* en niet voor synoniemen ervan. Daarnaast is het mogelijk dat er teksten bestaan die niet in het corpus zijn opgenomen, maar wel aan de criteria voldoen.

- (3) Mortem sic quisquam exhorruit, ut sit
zelotypus Thymeles, stupidi collega Corinthi? (Juv. 8.197)
*Was er iemand zo bang voor de dood dat hij liever de jaloeze (echtgenoot) van een
Thymele was, of de collega van de domme Corinthus?*

De bovengenoemde Corinthus was geen magistraat, maar een acteur. Dit is geen gekozen functie/beroep, dus we zien op dit punt de betekenis al verzakken aangezien de betekenis van *lego* (kiezen) langzaam uit de term *collega* verdwijnt. Later zien we dat de term niet eens meer het bekleeden van dezelfde functie aanduidt, zoals we zien bij de betekenis die Isidorus van Sevilla eind zesde eeuw n.Chr. geeft voor het woord *collega*:

- (4) Collega a conligatione societatis et amicitiae complexu dictus. (Isid. Orig. 10.49)
*Collega wordt zo genoemd wegens de band van kameraadschap en de omarming van
vriendschap.*

Het is opvallend dat Isidorus *collega* relateert aan *conligatio*, aangezien deze term een afleiding is van *colligo/conligo*: *con+lego*. *Conligatio* heeft dus dezelfde oorsprong als *collega*: tezamen kiezen. Blijkbaar is de betekenis van de term zo vervaagd dat enkel nog de band tussen twee personen relevant is binnen de term en niet de oorsprong of aard van hun samenwerkingsverband. Hier is te zien dat de term ook wat betreft *con-* (samen) aan het veranderen is en niet meer specifiek te herleiden is tot een specificatie van *lego*.

Uit bovenstaande voorbeelden moge duidelijk zijn dat de betekenis van *collega* door de jaren heen inhoudelijk verzakt is en dat *collega* geen officiële term meer is. Dit betekent dat een *collega* op een bepaald moment niet per se meer een ambtgenoot is die dezelfde rechten en plichten heeft als de ander, maar ook slechts een emotionele band kan hebben met deze. Heumann & Seckel (1958) komen daardoor tot de volgende opsomming van de betekenis van *collega*:³

- (5) *Collega*, Genosse
- a) In bezug auf die Mitgliedschaft in einem *collegium*, z.B. einer Innung: Zunftgenosse.
  - b) In bezug auf ein Amt: Amtsgenosse.
Auch in bezug auf die Vormundschaftsverwaltung: Mitvormund
  - c) In bezug auf eine Erbschaft: Miterbe
  - d) In bezug auf einen gemeinschaftlichen Bau

In betekenis b) bij Heumann en Seckel staat een verwijzing naar de *Digesten*, een verzameling van juridische geschriften met wetten, regels en richtlijnen, samengesteld door Justinianus tussen 529 en 533. Dat betekent niet dat de inhoud ook uit de periode stamt, aangezien er geschriften zijn van tussen 100 v.Chr. en 300 n.Chr. De snede in (6) is afkomstig van Ulpianus boek 39 van *Ad Sabinum*.⁴ Ulpianus leefde van circa 170 tot 223 maar schreef voornamelijk juridische commentaren vanaf de

---

³ (Heumann & Seckel, 1958, p. 77)

⁴ (Krueger & Mommsen, 1954, p. 916)

regeerperiode van Caracalla in 212.⁵ De omschrijving is dus tussen 212 en 223 tot stand gekomen, maar het is nog steeds lastig om onderstaande definitie precies te dateren, aangezien we enkel het moment weten dat het op schrift is gesteld. Dit citaat geeft echter wel aan dat deze betekenis zowel in 212-223 als circa 530 nog als maatgevend werd beschouwd voor die tijd.

(6) Collegarum appellatione hi continentur, qui sunt eiusdem potestatis. (Dig. 50.16.173pr)

Met de benaming van collega's worden diegenen aangeduid die dezelfde macht hebben.

De ontwikkeling van een bepaald woord kan natuurlijk niet geheel in vijf voorbeelden worden samengevat, maar deze voorbeelden geven wel een tendens aan waarbij de absolute betekenis van *collega* aan het veranderen is in een gevoelsmatige. Het is hierbij de vraag op welk punt in deze ontwikkeling Augustus zijn gebruik baseert. Het is namelijk van belang of hij personen zijn collega's noemt omdat deze dezelfde macht hebben als hij, of omdat hij ze ziet als een vrienden en assistenten terwijl hij zelf de alleenheerser is. Het is daarom interessant om te kijken naar het gebruik van het woord *collega* bij verschillende auteurs.

1.2. Juridisch gebruik

Collegialiteit is lange tijd een sleutelbegrip geweest in de Romeinse Republiek, aangezien het de basis was voor bijna elke publieke functie. De bekendste vorm hiervan is uiteraard het consulaat dat volgens het principe van collegialiteit altijd door twee magistraten bekleed werd, zodat deze elkaar konden controleren op macht. Deze wetgeving is in 367 v.Chr. ingesteld door middel van de *Leges Liciniae Sextiae* om de macht van een koning te voorkomen.⁶

Opvallend is dat de praetor, die soortgelijke taken had als de consuls en de plaats van hen kon innemen als één van hen onverwachts overleed, vaak aangeduid wordt met de term *minor collega consulum* (de kleinere collega van de consuls).⁷ Hij bekleedt namelijk niet hetzelfde ambt en heeft niet precies dezelfde macht. De paradox zit ook in de combinatie van *minor* en *collega*. Dit sluit namelijk per definitie al uit dat de collega's gelijkwaardig zijn, aangezien iemand ook *minor* kan zijn. Hieruit blijkt dat iemand die als *collega* aangeduid wordt, niet per se een gelijke in macht en/of ambt is van de andere persoon.

Lintott (1999) geeft echter aan dat deze collegialiteit verklaard kan worden vanuit de behoefte om een 'reserve' magistraat te hebben bij het plotselinge overlijden van één van beide collega's of om een betere verdeling van functies te hebben over de magistraten.⁸ In de meeste ambten zoals het consulaat en het volkstribunaat hadden de magistraten niet precies hetzelfde takenpakket, maar beslisten ze wel samen over de meest belangrijke zaken. Zo bleef de ene consul in Rome tijdens een oorlog en trok de ander mee met de troepen. Het kwam echter wel voor dat een magistraat zich ging bemoeien met een van de taken van de ander door tegengesteld te handelen en andere ideeën te verkondigen.⁹

---

⁵ (Honoré, 2002, p. 7)

⁶ (Kunkel, 1973, p. 16)

⁷ (Kunkel, 1973, p. 17)

⁸ (Lintott, 1999, p. 100)

⁹ (Lintott, 1999, p. 101)

2. Bespreking passages

Van elk van de vier auteurs in het corpus is het van belang om te achterhalen wat zijn persoonlijke betrokkenheid is en zijn mening over Augustus, zodat bepaald kan worden welke auteurs op welke manier betrouwbaar zijn in het beeld dat zij schetsen van Augustus. Daarnaast bestaat dit tweede hoofdstuk voornamelijk uit de besprekingen van de passages uit het corpus. Hierbij komt aan bod: de datering van de gebeurtenis, de historische context, de achtergrond van de genoemde personen, relevante juridische achtergrondinformatie, een analyse van de betekenis van *collega* en een interpretatie over het gebruik van *collega* in de betreffende passage.

2.1. Suetonius

Suetonius was een biograaf die leefde van 67/70 tot 140 n.Chr. en o.a. *De Vita Caesarum* schreef; een biografisch werk over alle keizers van Julius Caesar tot Domitianus. Als biograaf streefde Suetonius er naar om een beeld te geven van de persoon Augustus in plaats van een chronologisch overzicht van zijn leven. Daarom bespreekt hij veel zaken ook in thema's in plaats van in chronologische volgorde, waardoor zaken als zijn macht in bepaalde perioden meer toegelicht worden door de auteur om het juiste beeld van de persoon te geven.

Suetonius wordt gezien als een betrouwbare auteur, aangezien hij zich kon baseren op de keizer's eigen memoires, publieke documenten, geschriften van Augustus' vrienden en andere beschrijvingen van Augustus' leven.¹⁰ Hij is geen tijdgenoot van Augustus en dit heeft voordelen en nadelen. Het is een voordeel dat Suetonius niet bevooroordeeld is omdat hij op geen manier persoonlijk betrokken is geweest bij de daden van Augustus en dus ook geen beeld heeft kunnen vormen op basis van zijn eigen ervaringen, maar het is een nadeel omdat hij alle informatie uit tweede hand ontvangt. Hij geeft weinig zijn persoonlijke mening over bepaalde daden van Augustus maar probeert diens woorden en daden voor zich te laten spreken. Hierdoor wordt het beeld minder vertroebeld.

De Vita Divi Augusti 16.4

- (7) Post Pompei fugam **collegarum** alterum M. Lepidum, quem ex Africa in auxilium euocarat, superbientem uiginti legionum fiducia summasque sibi partes terrore et minis uindicantem spoliavit exercitu supplicemque concessa uita Cerceios in perpetuum relegavit.

Na de vlucht van Pompeius heeft hij [Augustus] één van zijn collega's, Marcus Lepidus, die hij uit Afrika te hulp had geroepen en die overmoedig was door het vertrouwen in zijn twintig legioenen en zich de beste delen toe-eigende door schrik en bedreigingen, zijn leger ontnomen en omdat deze smeekte, voor eeuwig verbannen naar Circeii nadat zijn leven behouden was gebleven.

Bovenstaande passage speelt zich af in het jaar 36 v.Chr.¹¹ en beschrijft hoe en waarom Augustus de troepen van Lepidus afneemt en hem verbant naar Circeii. Lepidus wordt hierin aangeduid als *collega*, aangezien hij samen met Augustus het ambt van triumvir vervulde op dat moment. De

---

¹⁰ (Shuckburgh, 1979, pp. xxxi-xxxii)

¹¹ (Weigel, 1992, p. 94)

andere collega van de *collegarum* is Marcus Antonius. Het triumviraat heeft vanaf het begin al een scheve verhouding gekend: Augustus had de nalatenschap van Caesar, Marcus Antonius had persoonlijkheid en militaire expertise en Lepidus was er voornamelijk bij betrokken vanwege zijn rijkdom.¹² Daarnaast was de macht die de triumvirs hadden ook vaak ongelijk, aangezien ze afwisselend consul waren en daarmee structureel ongelijk waren in politiek opzicht.

Lepidus maakt echter de fout in 42 v.Chr. om een groot deel van zijn legioenen af te staan aan Augustus en Marcus Antonius om Brutus en Cassius te verslaan, waardoor hij de beschikking over een eigen leger verloor en daarmee zijn directe macht.¹³ De twintig legioenen die hij had in 36 v.Chr. waren grotendeels loyaal aan anderen en hadden nog weinig onder zijn commando gevochten, waardoor ze door Augustus gemakkelijk over te halen waren om over te lopen.¹⁴ Volgens Weigel (1992) zou Augustus zich ontdaan hebben van Lepidus omdat hij enerzijds bang was voor een samenwerking tussen Marcus Antonius en Lepidus tegen hem en anderzijds omdat hij graag zelf de alleenheerschappij wilde verkrijgen. Lepidus had immers zijn bijdrage geleverd en was hem niet meer van nut. Als verklaring voor deze actie gaf hij aan Marcus Antonius dat Lepidus zijn macht had misbruikt.¹⁵

De term *collega* is hier voornamelijk van toepassing op de theoretische macht, aangezien ze officieel dezelfde politieke functie van triumvir hadden, maar al sinds 42 v.Chr. had Lepidus substantieel minder invloed dan Marcus Antonius en Augustus, waardoor niet van politieke gelijkheid te spreken is. De minderwaardigheid van Lepidus werd gecompenseerd met de eretitel Pontifex Maximus, waardoor hij voor het volk groot aanzien genoot. Het is mogelijk dat hij dit ambt enkel mocht bekleden zodat het in ogen van het volk leek alsof hij nog enige macht had.

De Vita Divi Augusti 27.1

- (8) Triumviratum rei p. constituendae per decem annos administravit; in quo restitit quidem aliquamdiu **collegis** ne qua fieret proscriptio, sed inceptam utroque acerbis exercuit.
- Gedurende tien jaar vervulde hij het triumviraat wegens het herstellen van de republiek; hierin heeft hij weliswaar enige tijd weerstand geboden aan zijn collega's opdat er niet een proscriptie zou plaatsvinden, maar eenmaal daaraan begonnen, voerde hij deze heviger uit dan elk van beiden.*

De *collegae* in deze passage zijn wederom Marcus Antonius en Lepidus als ambtsgenoten in het triumviraat. Deze passage speelt zich af in de periode van 43 v.Chr. en 33 v.Chr. waarin het triumviraat van kracht was. Volgens de *Lex Titia* was het triumviraat slechts vijf jaar van kracht, maar de drie mannen besloten om hun triumviraat te verlengen met een extra termijn, zonder opnieuw een wet aan te nemen. Bij de reguliere jaarlijkse magistraturen was dit niet gebruikelijk, maar bij de meer bijzondere, zoals triumviraat en decemviraat, was dit minder een uitzondering.¹⁶

---

¹² (Carter, 1982, pp. 106-7)

¹³ (Weigel, 1992, p. 70)

¹⁴ (Weigel, 1992, p. 90)

¹⁵ (Weigel, 1992, pp. 92-3)

¹⁶ (Shuckburgh, 1979, pp. 57-58)

Er wordt een beeld geschetst van Augustus als een vriendelijke, maar wel doortastende heerser; wanneer hij eenmaal iets begonnen is, maakt hij dat ook op de meest ultieme manier af: in dit geval de meest wrede (*acerbius*). Er wordt gesproken over weerstand bieden aan de collega's met betrekking tot de proscripties. Deze onsuccesvolle weerstand kan op meerdere manieren geïnterpreteerd worden: aan de ene kant door een gebrek aan invloed van de kant van Augustus dat hij het niet voor elkaar heeft gekregen om de proscripties tegen te houden, maar aan de andere kant dat Augustus een sterke tegenstander was voor zijn collega's omdat hij tegenstand probeerde te bieden tegen de proscripties.

Ook het vervolg kan als een typische daad van Augustus worden gezien, aangezien hij uit de voor hem nadelige situatie een andere mogelijkheid schiept om ergens in uit te blinken, namelijk het uitvoeren van de proscripties: *utroque acerbius* (wreder dan elk van beiden). Wanneer de situatie nauwkeurig bekeken wordt, moet geconcludeerd worden dat Augustus het heeft moeten afleggen tegen zijn collega's Marcus Antonius en Lepidus, maar dat hij toch probeert om de overwinning naar zich toe te trekken. Hieruit zou men kunnen afleiden dat Augustus in staat was om zijn collega's te bespelen en om die reden boven hen stond.

Afhankelijk van de interpretatie van de gebeurtenissen is zowel te zeggen dat Augustus niet meer invloed had dan zijn medetriumvirs, aangezien hij hen niet van hun stuk kon brengen als het gaat om proscripties, maar ook dat Augustus de beste en meest wrede heerser was en op die manier uitstak boven zijn collega's, als je wreedheid als een kwaliteit kan zien. Uit deze passage komt niet duidelijk een verschil in macht naar voren.

De Vita Divi Augusti 27.5 (1)

- (9) Tribuniciam potestatem perpetuam recepit, in qua semel atque iterum per singula lustra **collegam** sibi cooptavit.

Hij heeft de levenslange macht van de tribuun ontvangen, in welke hij tweemaal gedurende een aantal lustrums een collega bij zichzelf koos.

Na het neerleggen van zijn consulaat in 23 v.Chr. ontvangt Augustus de macht van volkstribuun (*tribunicia potestas*) maar vervult niet het ambt van volkstribuun omdat hij een patriciër is. Hij heeft de macht al eens verworven in 36 v.Chr. nadat hij Sextus Pompeius verslagen had, maar zag toen geen noodzaak om deze te verlengen.¹⁷ Dit was voor hem niet van belang, omdat de *potestas* zijn huidige macht van de triumvir of consul niet aanvulde, aangezien hij de extra bevoegdheden aansprak door middel van zijn connecties met andere magistraten. De *tribunicia potestas* lag in het verlengde van zijn propaganda, aangezien het een macht van 'het volk' was, omdat het een ambt was voor plebejers. Dat hij de *potestas* later heeft aangevuld met de bevoegdheden van de consul en zelf geen plebejer was, waren slechts bijzaken in de ogen van het volk. Vanuit deze positie kon hij het volk beschermen tegen de hoge machthebbers en zo de republiek redden. Deze machthebbers waren zijn eigen medestanders en medewerkers, dus in praktijk was deze taak slechts symbolisch.¹⁸

---

¹⁷ (Shuckburgh, 1979, p. 60)

¹⁸ (Carter, 1982, pp. 124-5)

Het aantal collega's dat Augustus tijdens zijn tribunaat had blijft in deze passage heel vaag en er wordt ook niet vermeld wie deze magistraten waren. Augustus heeft tijdens zijn *tribunicia potestas* vijfmaal een collega gehad: tweemaal Agrippa (18-14 en 13-(9) v.Chr. – Agrippa stierf in 12 v.Chr.) en driemaal Tiberius (6-1 v.Chr., 4-13 en 13-23).¹⁹ Zoals te zien is in de jaartallen betreft het hier niet steeds precieze lustra, maar wordt de term *lustrum* gebruikt voor termijn van een (volks)tribunaat. Deze bewering wordt ondersteund door *RG* 6.

De reden voor het toevoegen van collega's tijdens bepaalde perioden van zijn tribunaat is waarschijnlijk het voorbereiden van zijn opvolgers. In de periode van 18 tot 9 v.Chr. was Augustus van plan om zijn macht na te laten aan zijn kleinzoon die zou voortkomen uit een huwelijk tussen Agrippa en zijn dochter Julia, aangezien Agrippa vaak de uitvoerend generaal was van Augustus. In het geval dat Augustus zou overlijden voordat zijn kleinzoon oud genoeg zou zijn om te kunnen heersen, zou zijn vader, Agrippa, hem daar dan in kunnen begeleiden.²⁰ Wanneer Agrippa echter overlijdt in 12 v.Chr. moet Augustus zijn plan bijstellen. Op dat moment was Tiberius de beste generaal, dus werd hij als echtgenoot van Julia en stiefvader voor Gaius en Lucius (Agrippa's zoons) aangewezen.²¹ Augustus hanteerde hetzelfde systeem en maakte Tiberius tribuun, aangezien Gaius pas 14 jaar oud was bij het beginnen van de eerste termijn. Tiberius verdween lang uit beeld omdat zijn bijdrage overbodig werd, maar toen zowel Lucius als Gaius overleden in 2 en 4 n.Chr. was Tiberius plots de meest geschikte opvolger en werd hij geadopteerd door Augustus.²²

Door zijn opvolgers eerst tot collega te maken kon hij hen meenemen in zijn werkzaamheden en op die manier opleiden. Hierdoor krijgt de term *collega* de associatie met partner of trainee waardoor deze minder een juridische en meer een emotionele band aanduidde. Over de invulling van de werkzaamheden van zijn collega's wordt niet gesproken, dus daarover is in deze passage niet te oordelen, maar ook worden niet hun namen genoemd. Dit betekent dat Augustus in deze vermelding het niet van belang vond een persoon aan de functie te verbinden. Het lijkt er op dat hij door het noemen zijn ogenschijnlijke grote macht aan het afzwakken is, opdat hem alleenheerschappij niet verweten kon worden.

De Vita Divi Augusti 27.5 (2)

- (10) *Recepit et morum legumque regimen aequae perpetuum, quo iure, quamquam sine censurae honore, censum tamen populi ter egit, primum ac tertium cum collega, medium solus. Ook heeft hij het levenslange toezicht gekregen op de zeden en wetten, met welk recht hij, hoewel zonder de eretitel van de censuur, toch driemaal een census van het volk heeft gehouden; de eerste en de derde keer met een collega en de middelste alleen.*

Op dezelfde manier waarop hij de macht van de volkstribuun verkreeg zonder deze ambt te vervullen, ontving hij ook de macht van de censor zonder de eretitel (*sine censurae honore*). Het *morum legumque regimen* (toezicht op zeden en wetten) betekent dat Augustus *de facto* censor is op

---

¹⁹ (Carter, 1982, p. 125)

²⁰ (Seager, 1972, p. 22)

²¹ (Seager, 1972, pp. 24-25)

²² (Seager, 1972, pp. 30-37)

dat moment. Volgens Suetonius ontvangt Augustus hier de *potestas censoria* levenslang (*perpetuum*), maar volgens een parallelle passages bij Dio Cassius accepteert hij slechts de functie voor kortere perioden;²³ tweemaal voor vijf jaar en eenmaal voor tien jaar.²⁴

De passage beschrijft hoe Augustus *de facto* tot censor wordt benoemd en daarin drie volkstellingen houdt: één met Agrippa in 28 v.Chr. wanneer zij samen consul zijn, één in 8 v.Chr. alleen en één in 14 n.Chr. met Tiberius.²⁵ De censuur is officieel een aanvulling op het werk van de consuls, aangezien het slechts achttien maanden per vijf jaar van kracht is. Suetonius geeft de situatie verkeerd weer wanneer hij zegt dat Augustus een recht (*quo iure*) had om de *censussen* te houden vanuit zijn *censoria potestas*, hoewel de eindverantwoordelijkheid van een *census* altijd bij de consul lag welke werd uitbesteed aan een censor. Een *census* werd dus uitgevoerd op basis van *consularis potestas*.²⁶

Een onderdeel van de censuur is het beslissen over klassen van de ridderstand en de senaat. Door burgers te bevorderen op de sociale ladder stemt Augustus zijn bevolking gunstig tegenover zichzelf, maar wanneer burgers teruggeplaatst moesten worden, schept dat vijandigheid. Om die reden schijnt Augustus deze taak zo veel mogelijk vermeden te hebben. Het is mogelijk dat hij om die reden een collega voor zich erbij koos zodat ze samen deze last konden dragen of zodat Augustus zelfs de taak en verantwoordelijkheid van het terugplaatsen kon afschuiven op zijn collega. Daarnaast speelt ook het principe van opvolging mee zoals in 27.5 (1), waarbij Augustus zijn opvolgers wil opleiden tot heersers.

Suetonius vermeldt dat Augustus collega's heeft gehad in het houden van *censussen* en niet specifiek in het uitvoeren van de censuur. Omdat Augustus zelf deze twee zaken gesplitst heeft, is het niet vanzelfsprekend dat Agrippa en Tiberius ook de overige taken, de *morum legumque regimen* (toezicht op zeden en wetten), hebben vervuld. Dio Cassius geeft hier echter meer informatie over in termen van "hij gaf hem de macht van een volkstribuun"²⁷ en "macht gelijk aan die van hemzelf"²⁸. Dit betekent dat Agrippa en Tiberius ook Augustus hebben bijgestaan in de taken naast het houden van de *census* en daarmee volwaardige collega's waren in de *census*. Over de uitvoering daarvan wordt hier niet gesproken, dus daar kunnen geen uitspraken over gedaan worden.

De Vita Divi Augusti 37.1

(11) Exegit etiam, ut quotiens consulatus sibi daretur, binos pro singulis collegas haberet, nec optinuit.

Ook verzocht hij, telkens wanneer hem het consulaat werd toegewezen, dat hij twee in plaats van één collega had, maar dat kreeg hij niet.

Bovenstaande passage heeft betrekking op de periode van 43 tot 2 v.Chr., aangezien hij gedurende die periode een aantal consulaten heeft vervuld. Augustus heeft in totaal dertien consulaten bekleed met een aantal tussenpozen (43, 33, 31-23, 5, 2 v.Chr.), maar in de periode van 31 tot 23 v.Chr. was

²³ Dio Cass. 54.12.4; Dio Cass. 55.9.4; Dio Cass. 55.13.1

²⁴ (Shuckburgh, 1979, p. 60)

²⁵ (Carter, 1982, p. 126)

²⁶ (Shuckburgh, 1979, p. 61)

²⁷ τῷ Τιβερίῳ τὴν τε ἐξουσίαν τὴν **δημαρχικὴν** ἐς πέντε ἔτη ἔνειμε. (Dio Cass. 55.9.4) *en τὴν ἐξουσίαν αὐτῷ τὴν **δημαρχικὴν** ἐς δέκα ἔτη δούς* (Dio Cass. 55.13.1)

²⁸ ἔπειτα δὲ καὶ τῷ Ἀγρίππᾳ ἄλλα τε **ἐξ ἴσου πη ἑαυτῷ** καὶ τὴν ἐξουσίαν τὴν δημαρχικὴν. (Dio Cass. 54.12.4)

hij ononderbroken consul met wisselende medeconsuls.²⁹ Waarschijnlijk doelt Suetonius met name op de aaneengesloten periode, aangezien vanaf dat moment het triumviraat niet meer bestaat en de invloed en macht van Augustus steeds verder toenemen.

Dat Augustus vraagt om een extra collega in het consulaat is erg ongebruikelijk, aangezien er sinds 367 v.Chr. altijd twee consuls zijn geweest (met uitzondering van dictatorjaren). Waar Augustus eigenlijk naar streeft is een positie los van het consulaat en meer richting het keizerschap. De term *collega* is daarmee ook vertekenend aangezien zijn macht door allerlei aanvullende ambten, zoals het volkstribunaat en *imperium proconsulare*, reeds is uitgebreid. Voor het totaalbeeld wil hij het ambt van twee consuls herstellen, aangezien hij zelf als *princeps* daarboven staat en niet als een gelijke gezien kan worden van de andere consuls door zijn grotere macht. De twee 'collega' consuls zijn er dan meer voor de show dan dat ze echt macht zouden hebben.³⁰

Het feit dat Augustus om een extra medeconsul vraagt, laat al zien dat hij zichzelf niet meer als reguliere consul zag en dat hij van mening was dat het aantal van twee consuls weer vol gemaakt moest worden om het beeld compleet te maken. Dat hij zijn medeconsul en zijn hypothetische tweede medeconsul als collega's aanduidt, laat de tegenstelling in de term *collega* zien, aangezien hij van mening is dat hij zelf te weinig consul is in dit geval, maar zichzelf in functie wel gelijkstelt met de andere twee consuls door hen collega's te noemen.

De Vita Divi Augusti 96.1

(12) Contractis ad Bononiam triumvirorum copii aquila tentorio eius supersedens duos coruos hinc et inde infestantis afflixit et ad terram dedit, notante omni exercitu futuram quandoque inter **collegas** discordiam talem qualis secuta est, atque exitum praesagiente.

Nadat de troepen van de triumvirs bij Bononia waren verzameld, heeft een adelaar, zittend bovenop de tent van hem [Augustus], twee raven die hem van twee kanten bedreigden, aangevallen en naar de grond geworpen. Het gehele leger heeft de toekomstige tweedracht tussen de eens collega's waargenomen zodanig zoals is gebeurd en het voorspelde de afloop.

In bovenstaande passage wordt het voorteken bij Bononia beschreven dat plaatsvond in 43 v.Chr. bij de onderhandelingen omtrent de vorming van het tweede triumviraat.³¹ De collega's hier zijn alle drie de leden van het triumviraat. Er wordt beschreven in het voorteken dat een adelaar ruzie krijgt met twee raven en deze daarom doodt. Uit het verloop van de geschiedenis kunnen we concluderen dat Augustus de adelaar is en Marcus Antonius en Lepidus de raven. Dit wordt echter niet specifiek benoemd. Suetonius blijft echter nog vager, aangezien hij slechts stelt dat er een onenigheid tussen de collega's (*inter collegas discordiam*) zal zijn, waardoor niet de overheersende rol van Augustus benadrukt wordt, aangezien niet aangegeven wordt welke van de drie mannen overwint. Wel wordt er een hint gegeven dat het Augustus zal zijn, aangezien de adelaar landt op zijn tent (*tentorio eius*).

---

²⁹ (Broughton, 1951), Suet. Aug. 27

³⁰ (Shuckburgh, 1979, p. 84)

³¹ (Carter, 1982, p. 203)

Het gebruik van *collega* in deze passage is erg paradoxaal, aangezien hun ongelijkheid al bij de samenstelling van het triumviraat bevestigd wordt door een voorteken, terwijl zij wel als elkaars gelijken aangeduid worden. Hoewel zij op dit moment als elkaars gelijken een verbond aangaan, weten ze al dat één van hen de andere twee zal overwinnen en alleen verder zal heersen. Zover is het echter nog niet en zijn ze in theorie nog niet ongelijk aan elkaar.³²

De Vita Divi Augusti 97.1

(13) Cum lustrum in campo Martio magna populi frequentia conderet, aquila eum saepius circumuolauit transgressaque in uicinam aedem super nomen Agrippae ad primam litteram sedit; quo animaduerso uota, quae in proximum lustrum suscipi mos est, collegam suum Tiberium nuncupare iussit.

Toen hij [Augustus] met een grote groep van de bevolking op het Marsveld het lustrum hield, vloog een adelaar herhaaldelijk om hem heen en nadat deze naar de nabije tempel was gevolgen, ging hij zitten boven de naam van Agrippa bij de eerste letter; toen dat bemerkt was, heeft Augustus zijn collega Tiberius bevolen de geloften, waarvan het gebruikelijk is dat ze voor het volgende lustrum verricht worden, uit te spreken.

Bovenstaande passage speelt zich af in mei 14 n.Chr.; slechts een aantal maanden voordat Augustus komt te overlijden.³³ Suetonius refereert hier aan Tiberius als Augustus' collega in het houden van de *census*. Beiden zijn geen censor aangezien ze de *census* uitvoeren vanuit de consulaire macht.³⁴ Uit de tekst is namelijk op te maken dat ze een *lustrum* hielden: de afsluitende ceremonie van een vijf jaar durend *census*.

De reden dat Augustus Tiberius zo snel aanspoorde om de geloften uit te spreken, is omdat hij bang was om snel te sterven. Het voorteken geeft namelijk aan dat Augustus (omdat de adelaar daar herhaaldelijk omheen vloog) binnenkort dood zou gaan (omdat de adelaar op de eerste letter van de naam van (Marcus) Agrippa ging zitten). De M van Marcus Agrippa wordt door Augustus geïnterpreteerd als de M van *Mors* (de Dood). Omdat hij vreesde dat hij al overleden was voordat Tiberius opnieuw aangesteld was voor de volgende census, regelde hij de verlenging van de termijn ter plekke om zijn macht via Tiberius veilig te stellen.

Augustus had echter wel het levenslange toezicht op zeden en wetten (*morum legumque regimen aequae perpetuum*)³⁵ en daarmee alle taken van een censor behalve de naam. Vergelijkbaar met voorgaande voorbeelden heeft Augustus hier Tiberius aangenomen als collega om het keizerschap stukje bij beetje over te dragen.³⁶ Dat Tiberius hier volwaardig collega is, blijkt ook wel uit het feit dat hij namens Augustus en hemzelf de geloften voor de volgende periode uit mag spreken (*vota ... nuncupare*).

---

³² Verg. Suet. Aug. 16.4

³³ (Southern, 1999, p. 190)

³⁴ (Shuckburgh, 1979, p. 167)

³⁵ Suet. Aug. 27.5

³⁶ Verg. Suet Aug. 27.5 (1)

2.2. Res Gestae

De *Res Gestae Divi Augusti*, afgekort *RG*, is een inscriptie die (letterlijk) de werken van Augustus beschrijft. Over het algemeen wordt aangenomen dat de *RG* door Augustus zelf geschreven is en vervolgens op zijn mausoleum in bronzen platen is gegraveerd. Het werk kan gedateerd worden in het jaar 14, aangezien het onderdeel was van het testament van Augustus bij overlijden.

Omdat we maar weinig bronnen van Augustus zelf overgeleverd hebben gekregen, is deze bron waardevol om de acties vanuit het perspectief van Augustus zelf te kunnen bekijken. Omdat Augustus wenste dat het publiekelijk gemaakt werd, is de tekst zelfs na zijn dood verweven van zijn propaganda die we zien in de woordkeuze en het leggen van nadruk op bepaalde gebeurtenissen.³⁷ In tegenstelling tot de andere werken die hierboven en -onder besproken worden, is hier zeker de het woord van Augustus, dus niet beïnvloed door een auteur.

Res Gestae Divi Augusti 6.2

(14) Consulibus (...) senatu populoque Romano consentientibus ut curator legum et morum summa potestate solus crearer, nullum magistratum contra morem maiorum delatum recepi. Quae tum per me geri senatus voluit, per tribuniciam potestatem perfeci, cuius potestatis **conlegam** et ipse ultro quinquies a senatu depoposci et accepi.

Terwijl (...) consul waren en hoewel het volk en de senaat van Rome van mening waren dat ik tot de enige beschermer van wetten en normen met de hoogste macht moest worden benoemd, heb ik geen ambt aangenomen, dat was aangeboden tegen de norm van onze voorouders. De dingen die de senaat verlangde toen voltooid te worden door mij heb ik door middel van de macht van een tribuun uitgevoerd, van welke macht ik ook zelf uit eigen beweging vijfmaal van de senaat een collega heb geëist en gekregen.

In bovenstaande passage wordt eerst vaag gesproken over Augustus' bezigheden in opdracht van de senaat, waarbij verder geenszins gespecificeerd wordt om welke dingen het gaat (*Quae tum per me geri senatus voluit*). De functie van *curator legum et morum* wordt over het algemeen vervuld door de censor, die gewoonlijk de hoogste macht heeft in de republiek, zoals wordt vermeld (*summa potestate*). Hoewel Augustus is de betreffende jaren (19, 18 en 11 v.Chr.) geen *census* heeft gehouden, maar zich wel bezig heeft gehouden met wetgeving omtrent huwelijk en overspel, is het waarschijnlijk dat Augustus wel werkzaamheden van de censor heeft verricht.³⁸

In deze passage is te zien hoe Augustus de werkzaamheden (*Quae ...*) scheidt van het ambt (*magistratum*) en er daarmee voor zorgt dat hij wel de macht verkrijgt over bepaalde gebieden, maar niet als machthebber wordt gezien. Een ander bijkomend voordeel van het splitsen van ambt en taken is dat de voorwaarden voor het ambt niet van toepassing zijn bij het vervullen van de taken. Omdat Augustus, maar ook Agrippa en Tiberius, geen plebejer was, kon hij de functie van

---

³⁷ (Cooley, 2009, p. 2)

³⁸ (Cooley, 2009, pp. 131-2)

volkstribuun officieel niet vervullen. In zijn nieuwe systeem kon hij iedereen deze taken opleggen, dus ook zijn goede vriend Agrippa en later Tiberius.³⁹

De collega waar in dit geval op bedoeld wordt is een collega in de *tribunicia potestas*. In eerste instantie is dat tweemaal Agrippa en daarna nog driemaal Tiberius.⁴⁰ Augustus doelt hier op een collega in het *de facto* volkstribunaat en niet in de *de facto* censuur, aangezien hij niet vijfmaal een censuur heeft bekleed. Van beide collega's wordt de naam niet genoemd door Augustus, waarschijnlijk omdat het in dit geval niet van belang was wie deze collega's waren, maar enkel dat er collega's bij waren. Dit ondersteunt dat de persoon hier niet van belang was, maar puur het feit dat Augustus niet de macht alleen had. Dit wordt nog benadrukt doordat hij aangeeft dat hij er zelf om gevraagd heeft (*ipse ultro ... depoposci*), zodat hem niet verweten kon worden dat hij op weg was naar tirannie.

Door Cooley (2009) wordt een *Denarius* uit 13 v.Chr. aangehaald als bewijs dat Augustus en Agrippa op dit moment dezelfde status hebben, aangezien zij naast elkaar op de *rostra* zitten terwijl ze een dubbele zetel delen.⁴¹ Het is dan echter wel opmerkelijk dat aan de andere kant van de munt groot Augustus staat afgebeeld als 'Caesar Augustus'. De gelijkheid is enkel aan één zijde van de munt te zien; de andere bevestigt het beeld dat we hadden over die tijd, namelijk dat Augustus steeds meer zich ontplooit als alleenheerser. De naam op de kant met de twee personen is Sulpicius Platorinus, de muntmeester van deze munt.⁴²

Figuur 1: Augustus en Agrippa als collega's in *tribunicia potestas*

Res Gestae Divi Augusti 8.2

(15) *Senatum ter legi, et in consulatu sexto censum populi conlega M. Agrippa egi.*

Driemaal heb ik senatorenlijst doorgelicht en in mijn zesde consulaat heb ik een census gehouden met Marcus Agrippa als collega.

In bovenstaande passage wordt besproken hoe Augustus tijdens zijn zesde consulaat in 28 v.Chr. ook de taken van censor vervulde samen met Agrippa zonder het ambt te bekleden, zoals steeds vaker gebruikelijk was in de overgang naar het principaat. Vanaf het moment dat Augustus ambt en taken begint te scheiden, komen steeds meer functies onder de verantwoordelijkheid van de *princeps*. Agrippa en Augustus hadden beide de macht als consul om een *census* te houden, maar hebben los daarvan nog censoriale macht verkregen zodat zij op basis daarvan een *census* konden houden. Augustus was huiverig om deze als consul te houden, omdat het afbreuk deed aan het democratische systeem van de republiek waarbij er een aparte censor was.⁴³ In deze passage is te zien dat het

³⁹ (Cooley, 2009, p. 132)

⁴⁰ Zie *De Vita Divi Augusti* 27.5 (1) voor toelichting op Agrippa en Tiberius onder Augustus

⁴¹ (Cooley, 2009, p. 132)

⁴² (Severy, 2003, p. 76)

⁴³ (Cooley, 2009, p. 140)

consulaat voor Augustus niet zijn allesbepalende functie is op dat moment, maar een onderdeel van zijn samenstelde macht richting *princeps*. Door het consulaat, het (*de facto*) censuur en het (*de facto*) volkstribunaat te verenigen, eigent hij zich oppermacht toe.

De frase *conlega M. Agrippa* kan op twee manieren opgevat worden. In de eerste plaats als Marcus Agrippa als Augustus' collega in het consulaat, maar op de tweede plaats als collega in het houden van de *census*. Uit inscripties blijkt dat zowel Augustus als Agrippa censoriale macht hebben verkregen voor de *census*, dus Agrippa was zowel collega in het consulaat als in het houden van de *census*.⁴⁴ Dat Augustus voor deze *census* juist een collega erbij zou hebben gekozen, is niet verwonderlijk, aangezien men niet per se de bovenlaag gunstig stemde door dat ambt uit te voeren. Door het ambt met z'n tweeën te bekleden, werd ontevredenheid over de censoren verdeeld.⁴⁵ Agrippa was voor Augustus meer dan enkel een collega; hij was namelijk ook een volgeling en medestander van Augustus sinds het begin van zijn macht. Daarnaast heeft Agrippa hem veel bijgestaan in ambten, zoals *tribunicia potestas* en het consulaat.⁴⁶

Res Gestae Divi Augusti 8.4

(16) Et tertium consulari cum imperio lustrum **conlega** Tib. Caesare filio meo feci, Sex. Pompeio et Sex. Appuleio cons., quo lustrum censa sunt civium Romanorum capitum quadragiens centum millia et nongenta triginta septem millia.

En de derde keer heb ik met de macht van een consul een lustrum gehouden met Tiberius Caesar mijn zoon als collega terwijl Sextus Pompeius en Sextus Appuleius consul waren, in welk lustrum de aantallen van Romeinse burgers vier miljoen en negenhonderdzevenendertig duizend zijn.

Deze passage bespreekt de *census* van 14 n.Chr. door Augustus en Tiberius. Het was in het begin nog niet vanzelfsprekend dat Tiberius als collega in het consulaat ook Augustus zou bijstaan in de *census*, aangezien daarvoor nog een wet aangenomen moest worden door de consuls zodat Tiberius dat ook officieel mocht.⁴⁷ Waar het in RG 8.2 nog onduidelijk was middels welke macht Augustus de *census* had gehouden, wordt er in dit fragment duidelijk vermeld dat het met de macht van een consul was (*consulari cum imperio*).

Het is wel opvallend dat Augustus op dit moment geen consul is, maar zich wel beroept op zijn consulaire macht. Cooley (2009) geeft hiervoor twee mogelijke verklaringen, de eerste is dat Augustus consulaire macht heeft verkregen van de senaat voor het uitvoeren van de *censussen* (zowel in 8 v.Chr. als in 14 n.Chr.) terwijl hij daarvoor slechts censoriale macht nodig had. De andere verklaring, waarschijnlijker volgens Cooley, is dat hij handelde op grond van levenslange consulaire

⁴⁴ (Cooley, 2009, p. 139), Inscr. Ital. XIII.i 254 (*idem censoria potest(ate) lustrum fecer(unt)*)

⁴⁵ (Cooley, 2009, p. 140)

⁴⁶ Zie *De Vita Divi Augusti* 27.5 (1) voor toelichting op Agrippa onder Augustus

⁴⁷ (Cooley, 2009, p. 143), Suet. Tib. 21

macht die hij verkregen had in 19 v.Chr.⁴⁸ Hem was deze macht aangeboden omdat het volk hem als leider wilde en zodat hij wetten kon instellen die hem goed leken.⁴⁹

Over de macht van Tiberius wordt niet gesproken. In het scenario dat Augustus de consulaire macht heeft gekregen voor deze *census* is het waarschijnlijk dat Tiberius een vergelijkbare macht heeft verkregen middels de bovengenoemde wet. Maar in het scenario van de levenslange consulaire macht moet Tiberius toestemming gekregen hebben om Augustus bij te staan daarin. Of hij eenmalige macht heeft verkregen of ook levenslange macht wordt niet gemeld. Seager (1972) vermeldt dat in 13 n.Chr. Tiberius hetzelfde *imperium* krijgt als Augustus nadat dit door de consuls goedgekeurd is.⁵⁰ Lintott (1999) geeft als omschrijving voor *imperium* in de republiek:

This noun means generally 'command', either a specific command, but it seems that holders of *imperium* were not thought to have the right to be military commanders, since the ratification of a *lex curiata* concerning military *imperium* was required first. (...) Magistrates with *imperium* could act in a judicial capacity, whether this was *iuris dictio* (...) or the actual investigation of a crime or a delict against administrative law.⁵¹

Hij voegt daaraan toe dat *imperium* een macht was die alleen aan de hoogste magistraten werd toegekend, zoals consuls, praetors, pro-consuls en pro-praetors (en dictator). Dat zou betekenen dat Tiberius vanaf dat moment ook levenslange consulaire macht zou hebben, aangezien dat is wat Augustus heeft. Hij heeft immers op een eerder moment als de *tribunicia potestas* verkregen, dus dat is niet de macht waarop hier gedoeld wordt. Cooley zegt hier helaas niets over en het is niet uit te sluiten of Tiberius vanaf dit moment, 14 n.Chr., als de levenslange consulaire macht heeft verkregen.

In het eerste scenario waarbij Tiberius slechts een eenmalige termijn heeft in tegenstelling tot Augustus levenslange macht is de verhouding ongelijk, aangezien Augustus uit kan gaan van een verstrekkendere macht. In het andere scenario, waarbij Tiberius dezelfde macht als Augustus heeft, is de relatie uiteraard wel gelijkwaardig te noemen, al heeft Tiberius zijn sporen nog niet op zodanige wijze verdiend als Augustus zelf. De verhouding tussen de collega's is in dat geval evenrediger.

Res Gestae Divi Augusti 10.2

(17) Pontifex maximus ne fierem in vivi **conlegae** mei locum, populo id sacerdotium deferente mihi, quod pater meus habuerat, recusavi. Cepi id sacerdotium aliquod post annos ei mortuo demum, qui id tumultus occasione occupaverat.

Ik heb geweigerd dat ik Pontifex Maximus zou zijn in plaats van mijn nog levende collega, hoewel het volk dat priesterschap aanbood, dat mijn vader had gehad. Ik heb dit pontificaat na een aantal jaren aangenomen, pas toen hij overleden was, die dit tijdens de aangelegenheid van oproer had bemachtigd.

---

⁴⁸ (Cooley, 2009, p. 142)

⁴⁹ Dio Cass. 54.10.4-6

⁵⁰ (Seager, 1972, p. 47')

⁵¹ (Lintott, 1999, p. 96)

Deze passage bespreekt hoe Augustus het pontificaat weigerde omdat Lepidus op dat moment nog het ambt van *Pontifex Maximus* bekleedde. Lepidus is vanaf 44 v.Chr. de opvolger van Julius Caesar en vanaf 43 v.Chr. vervult hij samen met Marcus Antonius en Augustus triumviraat. In 36 v.Chr. wordt hij verbannen naar Circeii, maar blijft wel Pontifex Maximus en triumvir in zijn ballingschap. Voor Augustus was het echter wel van belang om zich op religieus gebied te profileren omdat het deel was van zijn propaganda. Het hoogste religieuze ambt sluit daar dan het beste bij aan.

Augustus wacht officieel tot Lepidus overleden is om zijn titel over te nemen, maar zowel voor Lepidus' ballingschap als tijdens heeft Augustus al verschillende taken van het pontificaat uitgevoerd. Zo heeft hij zich beziggehouden met de *augurium salutis*, het herbouwen van tempels, het herbenoemen van priesters, het sluiten van de Poort van Janus en het houden van de *ludi saeculares*.⁵² Zoals met meerdere taken was Augustus op dat moment de facto Pontifex Maximus, maar bekleedde hij niet officieel het ambt, omdat dat bezet was door Lepidus. Pas na het overlijden van Lepidus nam hij de titel aan en durfde hij het aan om taken uit te voeren die in de officiële bevoegdheid van de *Pontifex Maximus* lagen, zoals het herbenoemen van de *flamen Dialis*.⁵³

Het ambt van de *Pontifex Maximus* genoot veel aanzien, aangezien deze persoon als bewerkstelliger van de *pax deorum* werd gezien. Hij was de verbindende schakel tussen de politiek en de Romeinse religie.⁵⁴ Het is waarschijnlijk om die reden dat Augustus het niet aangedurfd heeft om Lepidus uit zijn functie te ontheffen; hij was bang dat de bevolking te veel respect voor Lepidus zou hebben en om die reden zijn kant zou kiezen.

De passage is niet chronologisch opgebouwd, aangezien er continu bewogen wordt door de tijd. Volgens Ridley (2005) zou dit veroorzaakt worden omdat de spreker, Augustus, hier door zijn emoties chaotisch aan het spreken is. Hij verwijt Lepidus hier dat deze het pontificaat op een onrechtmatige wijze verkregen heeft, waarschijnlijk omdat Lepidus de verkiezingen van hem heeft gewonnen terwijl Augustus dat niet had verwacht.⁵⁵

Augustus noemt Lepidus hier zijn collega van wie hij de plaats niet wil innemen terwijl hij nog leeft. Hoewel er maar één *Pontifex Maximus* tegelijkertijd kan zijn, worden de priesters in het college vaker aangeduid als collega's van de *Pontifex Maximus*, omdat hij de voorzitter van het college was.⁵⁶ Toch kan Augustus ook als een soort plaatsvervangend priester gezien worden in plaats van Lepidus omdat hij al veel taken van hem op zich had genomen in Rome. Om die reden kan hij ook naar hem als collega refereren. Zijn toon in het eerste gedeelte van de passage is eerbiedig en respectvol, maar in de tweede zin grijpt hij toch de kans om zijn eigen positie te verdedigen ten koste van Lepidus. De verklaring dat bang was voor een opstand van de medestanders van Lepidus verklaart beide stellingen genoemd in de passage.

---

⁵² (Cooley, 2009, p. 149)

⁵³ (Cooley, 2009, p. 149)

⁵⁴ (Ridley, 2005, p. 281)

⁵⁵ (Ridley, 2005, p. 291)

⁵⁶ (Cooley, 2009, p. 149), (Ridley, 2005, p. 280)

Res Gestae Divi Augusti 22.2

(18) Pro conlegio XVvirorum magister conlegii **collega** M. Agrippa Ludos Saeculares C. Funio C. Silano cos. feci.

Voor het college van Vijftienmannen heb ik als meester van het college met Marcus Agrippa als collega de eeuwspeleu gehouden terwijl Gaius Furnius en Gaius Silanus consul waren.

Deze passage bespreekt hoe Augustus en Agrippa samen de *Ludi Saeculares* organiseren in Rome in het jaar 17 v.Chr. Beiden waren reeds lid van dit college en Augustus was zelfs de voorzitter (*magister*). De Vijftienmannen (in dit geval eenentwintig)⁵⁷ hadden als taak om de Sibyllijnse boeken te verzorgen en te raadplegen en om de *Ludi Saeculares* te organiseren.⁵⁸ Officieel was een *saeculum* ook 100 jaar, maar Augustus heeft dat opgerekt naar 110 jaar om in 17 v.Chr. het begin van de Gouden Eeuw te vieren.⁵⁹ Hij werd daarin niet geremd omdat deze feesten niet onder het mandaat van de *Pontifex Maximus*, Lepidus op dat moment, vielen.

Als leider van de Vijftienmannen had Augustus ook de leiding over de organisatie van de feesten. Agrippa had op dat moment ook al de *tribunicia potestas* en was daardoor al een collega van Augustus op dat gebied. Omdat deze twee zo'n nauwe band hadden, deelde Augustus ook de leiding over de *Ludi Saeculares* met Agrippa en daarmee werd deze ook Augustus' collega in de taak van de leider van het college (*magister conlegii*). Vanuit deze functie heeft Agrippa vele belangrijke activiteiten georganiseerd tijdens de spelen en was op die manier in de praktijk een gelijkwaardige collega van Augustus.⁶⁰

In hoofdstuk 22 van de *Res Gestae* wordt uiteengezet hoe Augustus allerlei soorten spelen georganiseerd heeft in zijn regeerperiode. Slechts één daarvan, namelijk *Ludi Saeculares*, heeft hij met een collega georganiseerd. Dit doet daarom vermoeden dat het een uitzonderingssituatie is. Het is niet bekend of Agrippa ook een officiële functie had als leider of organisator van de spelen zoals Augustus die had. Beiden waren sowieso lid van de Vijftienmannen en waren op dat vlak al elkaars gelijken. In officiële macht is het dus waarschijnlijk dat Agrippa niet gelijk was aan Augustus. De reden dat Augustus het leiderschap met Agrippa deelde, is niet bekend, maar het is voor te stellen dat Augustus in 17 v.Chr. al veel bestuurstaken had vanuit zijn functie als *princeps* en uit praktische overweging deze organisatie moest uitbesteden aan een ander. Uiteraard was deze organisatie wel belangrijk, dus koos hij hiervoor een goede vriend en partner met vergelijkbare macht als die van hemzelf.

Res Gestae Divi Augusti 34.3

(19) Post id tempus auctoritate omnibus praestiti, potestatis autem nihilo amplius habui quam ceteri, qui mihi quoque in magistratu **conlegae** fuerunt.

Na deze tijd heb ik uitgestoken boven allen door invloed, maar ik heb niet meer macht gehad dan de anderen die van mij in iedere magistratuur collega's waren.

---

⁵⁷ (Cooley, 2009, p. 204)

⁵⁸ Liv. Ann. XI 11.1

⁵⁹ (Cooley, 2009, p. 205)

⁶⁰ (Cooley, 2009, p. 205)

Bovenstaande passage is er een die veel besproken is omdat de interpretatie niet eenduidig is. Hieronder geef ik een kort overzicht van de voor dit onderzoek belangrijke discussiepunten.

Voorafgaand aan deze passage spreekt Augustus over de eretitel Augustus en de eerbewijzen die hij heeft gekregen van de senaat en het volk van Rome vanwege zijn moed, clementie, rechtvaardigheid en vroomheid (*virtutis clementiaeque iustitiae et pietatis causa*)⁶¹. Er wordt door *post id tempus* (na deze tijd) een causaal verband aangeduid tussen de eerbewijzen en het uitsteken in *auctoritas*; een begrip dat lastig te vertalen blijkt.

Augustus geeft zelf al aan dat zij evenveel macht (*potestas*) hadden, maar dat hij zelf wel meer invloed of indirecte macht (*auctoritas*) had. Deze *auctoritas* is geen politieke of gerechtelijke macht in die zin dat hij het opperbevel heeft en volgens het democratische systeem overal over mag beslissen, maar het is een 'ethisch-politieke relatie tussen hemzelf en alle anderen die niet overdraagbaar was'⁶². Op deze manier was hij in staat om macht uit te oefenen op posities waar hij eigenlijk geen officiële macht had om vervolgens de verkiezingen te omzeilen zodat hij deze macht ook officieel verkreeg.⁶³ Voor het tijdperk van Augustus lag de *auctoritas* in de meeste gevallen bij de senaat, aangezien deze instelling slechts aanbevelingen deed aan de consuls, en de *potestas* bij de consuls.⁶⁴ Augustus vergrootte echter zijn eigen *auctoritas* zodat hij die van de senaat overstemde en daardoor zowel de *potestas* als de *auctoritas* had.

Het woord *quoque* kan worden gelezen ofwel als *quōque* (abl. *quisque*) ofwel als *quōque* (ook). Aangezien de klinker niet is aangeduid als een lange 'o', is de meest logische keuze de lezing van *quōque* (ook).⁶⁵ Afgaand op de context echter beargumenteert Adcock (1952) dat het niet waarschijnlijk is dat er geen nadruk wordt gelegd op *mihi* (mij), maar dat *ceteri* (de anderen) wordt verklaard en gespecificeerd door *quōque in magistratu*. Dat *quōque* dan op een onlogische positie staat ten opzichte van de woordgroep, wordt verklaard doordat het *quōque* zo dicht mogelijk zou moeten staan bij het woord dat het verklaart.⁶⁶

Ervan uitgaande dat Augustus hier *quōque* heeft bedoeld, refereert hij naar zijn collega's in 'iedere magistratuur'. Er wordt beweerd dat *magistratus* slechts het consulaat betekent, maar dat is in dit geval niet waarschijnlijk, omdat Augustus in de Res Gestae vaker de term vrijer gebruikt.⁶⁷ Daarom kan uit de context opgemaakt worden dat het hier alle collega's betreft van na deze eerbewijzen, dat wil zeggen na het verkrijgen van de titel Augustus in het jaar 27 v.Chr., die met hem de *tribunicia potestas* en het consulaat hebben gedeeld. Het betreft hier een groot aantal personen, onder wie meermaals Agrippa en Tiberius.

In RG 34 geeft Augustus vijf argumenten waarom hij niet als alleenheerser of dictator of koning gezien kan worden en laat hij zien dat hij zich nederig opstelt ten op zichte van de republiek. Als

---

⁶¹ RG 34.2

⁶² (Reinhold, 1980, p. 43)

⁶³ (Reinhold, 1980, p. 41)

⁶⁴ (Cooley, 2009, pp. 271-272)

⁶⁵ (Cooley, 2009, p. 272)

⁶⁶ (Adcock, 1952, p. 10)

⁶⁷ (Adcock, 1952, p. 11)

eerste zegt hij dat hij geregeerd heeft met goedkeuren van iedereen (*per consensum universorum*). Vervolgens zegt hij dat hij de republiek weer (terug)gegeven heeft aan de senaat en het volk van Rome (*rem publicam ex mea potestate in senatus populique Romani arbitrium transtuli*). Daarnaast geeft hij nog aan dat de senaat en het volk van Rome hem geëerd hebben om zijn daden (*quo pro merito ...*). Daarna laat hij nog zien dat hij weliswaar de *auctoritas* had in Rome, maar niet de hoogste *potestas* (*potestatis autem nihilo amplius habui quam ceteri*). Als laatste maakt hij hierbij nog de toevoeging dat hij samen met collega's heeft geregeerd en dus altijd zijn *potestas* gedeeld heeft (*qui mihi quoque in magistratu conlegae fuerunt*). Door aan te geven dat hij geen alleenheerser is geweest, raakt hij de kern van de republiek, aangezien het aansluit bij de *Leges Liciniae Sextiae*: de wet die alleenheersers moest voorkomen door altijd een tweekoppig consulaat te eisen.

2.3. Velleius Paterculus

Velleius Paterculus was een geschiedschrijver in Rome. Hij leefde van 19 v.Chr. tot 31 n.Chr. en was daarmee (deels) een tijdgenoot van Augustus. Omdat hij gevochten heeft onder Caesar en Tiberius en praetor was in 15 n.Chr. is het mogelijk dat hij enigszins bevooroordeeld is over deze heersers. Hij schreef de *Historiae Romanae* over de geschiedenis van Rome beginnend bij de periode na de val van Troje tot aan keizer Tiberius in zijn eigen tijd. In tegenstelling tot Tacitus en de andere historiografen in de traditie is Velleius lovend over Tiberius en afkeurend ten op zichte van Augustus.

De *Historiae Romanae* worden door Woodman (1983) voornamelijk gezien als (licht) panegyrisch op Tiberius. Velleius past een techniek van vergelijking toe tussen Augustus en Tiberius, waarbij hij telkens laat zien dat Tiberius de betere en meer succesvolle heerser is dan Augustus. Daarnaast uit hij regelmatig kritiek op Augustus om Tiberius in een beter daglicht te stellen.⁶⁸ De kritiek die Velleius dus uit, is niet per se bedoeld om Augustus neer te halen, maar meer om Tiberius op te hemelen. Conclusies over Velleius' afkeer voor Augustus als keizer moeten dus voorzichtig getrokken worden.

Historiae Romanae II 65.2

(20) Consulatumque iniiit Caesar pridie quam viginti annos impleret decimo Kal. Octobres cum collega Q. Pedio post urbem conditam annis septingentis et novem, ante duos et septuaginta, quam tu, M. Vinici, consulatum inires.

Caesar begon het consulaat de dag voordat hij zijn twintig jaar vol zou maken op de tiende dag voor de Kalendae van Oktober met Quintus Pedius als collega, zevenhonderd en negen jaren na het stichten van de stad en tweeënzeventig voordat jij, Marcus Vinicius, het consulaat begon.

In deze passage wordt het eerste consulaat van Augustus besproken, hier nog Caesar genoemd. Hij werd voor de eerste maal consul in 43 v.Chr. Volgens verschillende bronnen (Dio 56.30.5 en Tacitus *Annales* 1.9.1) wordt als eerste dag 19 augustus aangenomen. Dit zou namelijk ook een van de redenen zijn om die maand als de maand 'augustus' aan te duiden. Velleius is in de rest van zijn werk erg terughoudend met data dus het is plausibel dat er een fout in de tekst is gekomen met

---

⁶⁸ (Woodman, *The Tiberian narrative* (2.94-131), 1983, p. 239)

betrekking tot de getallen.⁶⁹ Voorafgaand aan deze passage wordt verteld op welke manier het tweede triumviraat tot stand is gekomen. Opvallend is dat dit triumviraat pas op 27 november 43 v.Chr.⁷⁰ is gesloten tussen de drie heren, maar dat Velleius het vertelt alsof het triumviraat als eerste gesloten werd om Octavianus vervolgens consul te maken.

In de eerste jaren van Augustus' heerschappij had hij enkel zijn familienaam van Caesar om op terug te vallen als machtsmiddel. Hij had immers zelf nog niets van betekenis gepresteerd. Hij begon zijn eerste consulaat samen met Quintus Pedius, het neefje van Julius Caesar, aan wie Caesar een achtste van zijn eigendommen had nagelaten.⁷¹ Het is niet verwonderlijk dat na de dood van Julius Caesar twee van zijn erfgenamen de macht via het consulaat overnemen. De verhouding tussen Augustus en Pedius is in deze tijd waarschijnlijk ongeveer gelijk geweest, hoewel Pedius ouder was en al verschillende ambten had bekleed. Pedius hield zich met name met de interne politiek in Rome bezig, terwijl Augustus ten strijde trok tegen Brutus. In dit vroege stadium van Augustus' heerschappij is de verhouding met zijn collega nog ongeveer gelijk.

Historiae Romanae II 69.5

(21) At lege Pedia, quam consul Pedius collega Caesaris tulerat, omnibus, qui Caesarem patrem interfecerant, aqua ignique interdictum erat.

Door de Lex Pedia, die consul Pedius als collega van Caesar had voorgesteld, was er voor allen die zijn vader Caesar hadden vermoord 'een verbod op water en vuur'.

In deze passage wordt hetzelfde consulaat besproken als in Hist. Rom. II 65.2 van Augustus en Quintus Pedius in het jaar 43 v.Chr. De wet, de *Lex Pedia*, die wordt aangehaald is vernoemd naar Pedius en houdt in dat alle moordenaars van Julius Caesar toegang tot water en vuur ontzegd moest worden. Deze twee elementen werden als de basisbehoeften voor het dagelijks leven gezien en wanneer iemand deze elementen ontzegd werd, betekende dat dat deze persoon verbannen werd.⁷²

Het feit dat deze wet door deze twee consuls is voorgesteld is niet vreemd, aangezien zij beide gebaat waren bij het veiligstellen van het nalatenschap van Julius Caesar als erfgenamen. Hoewel de wet is vernoemd naar Pedius is het de vraag of deze wet ook daadwerkelijk volledig zijn idee was. Het is ook mogelijk dat Augustus hem daartoe aangezet heeft, aangezien hij om politieke redenen de tegenstanders van Caesar probeerde uit te schakelen. Of Augustus meer invloed had omdat hij Pedius tot het instellen van de wet heeft aangezet of Pedius omdat de wet naar hem vernoemd is, is hieruit niet te ontdekken. In het verlengde van Hist. Rom. II 65.2 kan aangenomen worden dat de twee collega's ongeveer gelijk waren in deze setting.

---

⁶⁹ (Woodman, *The Caesarian and Augustan Narrative* (2.41-93), 1983, p. 143)

⁷⁰ (Southern, 1999, p. 59)

⁷¹ (Southern, 1999, p. 18)

⁷² (Lewis & Short, 1879, *aqua*)

2.4. Tacitus

Tacitus was een geschiedschrijver van 56 tot 117 n.Chr. in Rome. Naast schrijven hield hij zich ook veel bezig met magistraturen, waaronder het consulaat. Hij schreef meerdere werken, waaronder de *Annales*, bekend onder de Latijnse titel: *Ab excessu divi Augusti* (Vanaf het heengaan van de vergoddelijkte Augustus). Zoals de titel al aangeeft begint Tacitus met het bespreken van de periode na de dood van Augustus, maar hij blikt nog wel terug naar wat er voor het heengaan was, namelijk de koningstijd en de republiek in een notendop. Daarna bespreekt hij het leven van Augustus en diens opvolgers tot waarschijnlijk het einde van Nero's regeerperiode.⁷³

Hij nam zichzelf als geschiedschrijver erg serieus en streefde er daarom naar om niet bevooroordeeld te schrijven, maar *sine ira et studio* (zonder woede of partijdigheid). Hij heeft getracht om zijn werk zo betrouwbaar mogelijk te maken door zoveel mogelijk bronnen te raadplegen en ook te vermelden. Daarnaast is Tacitus ook meer subjectief, aangezien hij in alle daden ook het motief van de persoon wil laten zien.⁷⁴ Hierbij is persoonlijke interpretatie noodzakelijk, dus is het niet te controleren wat hun werkelijke motieven waren. Tacitus leefde in een sombere tijd onder Domitianus, dus is wat pessimistisch over het principaat en verlangt terug naar de republiek, maar toch is hij redelijk positief gestemd over Augustus in verhouding tot andere keizers zoals Tiberius.

Annales XIII 34.1

(22) Nerone tertium consule simul iniit consulatum Valerius Messala, cuius proavum, oratorem Corvinum, divo Augusto, abavo Neronis, collegam in eodem magistratu fuisse pauci iam senum meminerant.

Toen Nero voor de derde maal consul was, is Valerius Messala eveneens het consulaat begonnen, van wiens grootvader, redenaar Corvinus, weinigen van de oude mannen zich nog herinnerden dat hij de collega in dezelfde magistratuur was geweest van de vergoddelijkte Augustus, betovergrootvader van Nero.

Deze passage beschrijft een verwijzing naar Augustus vanuit de tijd van Nero. Het moment waarop bedoeld wordt is het jaar 31 v.Chr.⁷⁵ Corvinus wordt aangeduid als de collega van Augustus in het consulaat. Tacitus geeft hierbij de toevoeging dat deze in dezelfde magistratuur was (*in eodem magistratu*), namelijk het consulaat. Hierdoor wordt de parallel getrokken tussen Valerius Messala, die nu collega is van keizer Nero, en Corvinus, die destijds collega was van de latere keizer Augustus. Tacitus verwijst wel naar Corvinus als een collega, maar niet naar Messala als collega in het consulaat; hij herhaalt enkel de term consul/consulaat om aan te geven dat het om dezelfde functie gaat. Dit kan een teken zijn van een andere invulling voor collega of voor literaire variatie.

Het is niet erg waarschijnlijk dat veel lezers nog redenaar Corvinus kennen en al helemaal niet dat ze zijn consuljaar nog herinneren aangezien er veel gebeurd is buiten de consuls in het jaar 31 in verband met de slag bij Actium. Het is waarschijnlijk toch ook bedoeld voor de weinige mensen die

---

⁷³ Dit is niet vast te stellen, aangezien het einde van het werk ontbreekt.

⁷⁴ (Huibregtse, 1958, p. 10)

⁷⁵ (Broughton, 1951, p. 424)

Corvinus nog persoonlijk gekend hebben, aangezien dat mogelijk was.⁷⁶ Voor het grote publiek is het echter waarschijnlijker dat met deze band een connectie naar het verleden aangegeven wordt die prestige verhogend is door te refereren aan een samenwerking van Augustus met een voorvader van de desbetreffende persoon.

In andere passages wordt de term *collega* gebruikt ofwel als algemene term in het meervoud, zoals bij Suet. Aug. 96.1, ofwel als aanduiding van personen naast Augustus; deze zijn altijd de *collega* ván Augustus. In deze passage wordt er gesproken over iemand die Augustus als *collega* heeft. Hoewel dat slechts een taalkundig onderscheid schijnt, blijkt wel dat de nadruk in deze passage ligt op de grootvader van Corvinus, terwijl deze uiteraard lang niet zo bekend is als Augustus zelf. Door Augustus als 'de *collega*' neer te zetten, krijgt hij gevoelsmatig minder aanzien en waardering dan in de andere gevallen. In tegenstelling tot de andere passages is de term *collega* hier juist meer kleinerend voor Augustus.

3. Verschillende ambten

Naast een uitgebreide bespreking per passage kunnen de passages ook gebundeld worden naar het ambt waarheen de term *collega* verwijst. Vanwege de scheiding van ambt en macht door Augustus is het in veel gevallen ingewikkeld om te achterhalen onder welk ambt hij handelde, maar voor het overzicht is in onderstaand hoofdstuk het ambt waarbij oorspronkelijk de werkzaamheden behoorden, aangehouden. Dat betekent *tribunicia potestas* bij het volkstribunaat en het houden van *censum* en *lustrum* bij de censuur. Het consulaat en het triumviraat worden wel nog duidelijk in de tekst aangegeven.

3.1. Triumviraat

Alle passages over het triumviraat zijn afkomstig van Suetonius, namelijk Suet. Aug. 16.4, 27.1, 96.1. In het triumviraat had Augustus altijd twee *collega*'s. De ene keer (16.4) spreekt hij met name over één van de triumvirs, de andere keer (27.1) spreekt hij over beide tegelijk en bij de derde keer (96.1) over alle drie de triumvirs, wanneer hij zichzelf meerekent. Toch gebruikt Suetonius in alle drie de meervoudsvorm om de leden van het driemanschap te benoemen.

Niet in alledrie de passages is sprake van enige ongelijkheid tussen Augustus en zijn *collega*('s). In 16.4 blijkt Augustus de macht te hebben om Lepidus te verbannen, wat hun ongelijkheid aanduidt, maar in 27.1 wordt enkel gesproken over weerstand proberen te bieden maar daar niet in te slagen. Hierdoor wordt juist geen ongelijkheid getoond. In 96.1 wordt aangekondigd dat er ongelijkheid zal zijn als gevolg van een ruzie (*discordiam*), maar is er op dit moment nog geen sprake van.

Wanneer je echter de passages op chronologische volgorde van plaatsvinden zet in plaats van op voorkomen in de tekst, zie je een lijn. In 96.1 (43 v.Chr.) is er nog geen ongelijkheid, in 27.1 (43-33 v.Chr.) probeert Augustus dit te bewerkstelligen, maar is die er nog niet en in 16.4 (36 v.Chr.) is het hem gelukt om door zijn macht (*auctoritas*?) ongelijkheid te creëren en daarmee één van zijn triumvirs buiten spel te zetten. Hierbij moet dan aangenomen worden dat *aliquamdiu* (enige tijd) in

---

⁷⁶ (Furieux, 1961, pp. 198, n 1)

passage 27.1 betrekking heeft op de periode van 43 tot uiterlijk 36 v.Chr., aangezien één van zijn collega's na die tijd in praktijk geen zeggenschap meer had over de proscripties.

Het is opvallend dat alle passages in het corpus van Suetonius zijn en dat er in de *Res Gestae* geen melding wordt gemaakt van Lepidus of Marcus Antonius, maar dat hij slechts kort benoemd dat hij een triumvir is geweest:

(23) Populus autem eodem anno me consulem, cum cos. uterque bello cecidisset, et triumphum rei publicae constituendae creavit. (RG 1.4)

Het volk echter benoemde mij in hetzelfde jaar tot consul, toen beide consuls in de oorlog waren gesneuveld, en tot triumvir om de republiek te herstellen.

Waarom Augustus maar zo kort ingaat op zijn tijd als triumvir is een onderzoek apart, maar het toont wel aan dat hij die periode niet aangrijpt om zijn levensverhaal te vertellen en zijn propaganda te uiten. Men zou kunnen vermoeden dat Augustus niet trots is op deze periode, omdat het niet bij zijn levensstijl past van het einde van zijn leven.

Omdat alle passages met betrekking tot het triumviraat in het corpus van Suetonius afkomstig zijn kan er niets gezegd worden over het gebruik van *collega* met betrekking tot Augustus in het triumviraat over het algemeen. Het beeld dat Suetonius biedt, is wisselend, aangezien er zowel gelijkheid als ongelijkheid voorkomt bij de collega's. Dit heeft ook te maken met het verschil in tijd en leeftijd van Augustus als heerser. Wel wordt duidelijk dat de macht van Augustus in de praktijk steeds groter wordt ten opzichte van zijn collega's.

3.2. Volkstribunaat

In het gekozen corpus komt de term *collega* tweemaal voor als verwijzing naar het volkstribunaat, eenmaal in de *Res Gestae* en eenmaal bij in *De Vita Divi Augusti*. Indirect is ook passage *Res Gestae* 34.3 bij dit ambt betrokken, aangezien *magistratu* gezien wordt als ofwel consulaat ofwel volkstribunaat in deze context. In alle drie de passages wordt op een vrij algemene manier gesproken over het ambt als een samenvatting van al zijn termijnen. Er wordt niet verder ingegaan op de invulling van het ambt door hemzelf en door de collega.

Het is opvallend dat de bewering in de *Res Gestae* 6.2 niet geheel hetzelfde geformuleerd is als in Suet. Aug. 27.5 (1). In de *Res Gestae* wordt namelijk de senaat aangeduid als beslissende instantie. Hoewel Augustus eist dat hij een collega krijgt, moet de senaat hiermee instemmen. Wel is het zo dat de senaat in alle gevallen de eis van Augustus inwilligt. Bij Suetonius wordt de senaat niet genoemd als een invloed hebbende partij aangezien Augustus deze collega zelf 'kiest' (*coöptavit*) in plaats van eist (*depoposci*), zoals in de *Res Gestae*. De tegenstelling is gebaseerd op het verschil tussen Suetonius' 'objectieve' woorden en die van Augustus zelf. Op de manier waarop Augustus het formuleert, komt duidelijker naar voren dat hij zelf veel belang hechtte aan het hebben van een collega dan de manier waarop het bij Suetonius geformuleerd is.

Een representatieve conclusie over zijn collega's in het volkstribunaat is amper te trekken, aangezien de passages zo vergelijkbaar en algemeen zijn, maar in geen van de drie passages wordt de naam van

een collega vermeld, dus het lijkt alsof het hebben van een (willekeurige) collega hier belangrijker is dan het aangeven om welke persoon het daarbij gaat.

3.3. Consulaat

De meeste passages met *collega* hebben betrekking op het consulaat. Dit is niet verwonderlijk aangezien Augustus maar liefst dertien consulaten heeft bekleed, in tegenstelling tot drie termijnen van volkstribuun, één termijn van triumvir en drie *censussen* heeft gehouden. Als gevolg hiervan heeft hij dus ook meerdere collega's gehad tijdens zijn consulaten.

In een tweetal passages wordt gesproken over een collega in het consulaat in het algemeen (Suet. Aug. 37.1 en RG 34.3). In beide gevallen wordt aangegeven dat Augustus zich netjes aan de regels hield en in geen geval meer macht had of wilde hebben dan hem was toegestaan door de wetgeving die uit de republiek stamt; in Suet. Aug. 37.1 wil hij het liefst zijn macht delen met nog een consul (zo schijnt) en in RG 34.3 geeft hij zelf aan dat hij nooit meer (dus te veel) macht heeft gehad dan zijn collega's. Deze twee passages liggen dus in het verlengde van elkaar.

Wanneer er gesproken wordt over collega's in het consulaat, worden daarbij veelal geen namen genoemd, maar wordt er expliciet gesproken over het verdelen van macht. Dit is een duidelijke aanwijzing dat Augustus zich bewust bezighield met het verdedigen van zijn macht door middel van het delen met een collega. RG 34.3 is een passage die daarvoor vaak aangehaald wordt in de discussie rondom de macht en de *auctoritas* van Augustus door Rowe (2013) en Galinsky (1996). Suet. Aug. 37.1 wordt daarin echter niet aangehaald, maar daaruit komt ook naar voren dat Augustus zijn macht voornamelijk baseerde op zijn *auctoritas*, aangezien hij verlangt dat zijn *potestas* hier verminderd wordt door deze te delen met een extra consul. Dit is alleen wenselijk voor Augustus wanneer hij nog een ander soort macht heeft om op terug te vallen, namelijk zijn *auctoritas*.

Daarnaast is er nog een drietal passages waarbij een betreffende collega wordt aangeduid. In Tacitus is dat Corvinus en bij Velleius Paterculus is dat in beide gevallen Quintus Pedius. In Vell. II 65.2 ligt er weinig nadruk op de persoon, maar wordt de naam toegevoegd ten behoeve van de datering. Bij Vell. II 69.5 en Tac. Ann. XIII 34.1 wordt er echter wel nadruk gelegd op de persoon achter de term *collega*, aangezien in de passage de achtergrond of de daden van de persoon centraal staan. Het draait daarom ook niet om Augustus hier, maar om de collega's. Bij Tacitus wordt dit veroorzaakt doordat Nero op dat moment de grote machthebber is en Augustus slechts een meetinstrument voor grootsheid in het verleden en bij Velleius Paterculus omdat Augustus daar nog niet zo groots en invloedrijk was als hij later zou worden.

Uit de passages lijkt het alsof er nooit over Agrippa gesproken wordt als collega in het consulaat, maar dit gebeurt wel indirect. Zo noemt Augustus in RG 8.2 het houden van een *census* met Agrippa als collega, terwijl zij, niet geheel toevallig, op dat moment ook samen consul waren. Hij refereert ook nog aan dat consulaat, dat hij zijn zesde noemt. Behalve de jaren 29 en 28 heeft Augustus niet meer met een van hen samen een consulaat bekleed. Met Tiberius heeft hij nooit officieel een consulaat gedeeld, dus daar kan ook niet op deze manier naar verwezen worden.

Wanneer er wordt verwezen naar personen door middel van namen, gebeurt dat niet bij Suetonius of in de *Res Gestae*. Blijkbaar vond Augustus zelf het niet van belang om te vermelden met wie hij daadwerkelijk het consulaat heeft bekleed en Suetonius vond het ogenschijnlijk als biograaf niet interessant wie er in die dertien termijnen naast Augustus stond. Omdat Tacitus omgekeerd naar Augustus als collega verwijst,⁷⁷ staan hierbij niet de bedoelingen en motivatie van Augustus centraal, maar die van Nero's tijdgenoten. De passage kan dus niet als propagandamiddel van Augustus gezien worden, maar enkel van personen uit Nero's tijd. Velleius Paterculus haalt in de twee passages hetzelfde moment aan, namelijk Augustus' allereerste consulaat. Dit moment is niet representatief voor Augustus' regeerperiode, omdat hij op dat moment nog zijn ervaring als magistraat moest opdoen.

Over het algemeen is de strekking van de betekenis van *collega* in het consulaat een in de praktijk ongelijke verhouding tussen Augustus en zijn collega wanneer het besproken wordt door Suetonius en Augustus zelf, als er gekeken wordt naar de personen die de ambt mede vervullen. De collega's die bij Tacitus en Velleius Paterculus naar voren komen zijn in de praktijk gelijkwaardiger aan Augustus en ligt er minder nadruk op het hebben van een collega, maar meer op de persoon zelf. In de formulering wordt door Suetonius en Augustus juist meer nadruk gelegd op het delen van een ambt en het niet verschillen in macht, i.e. dat Augustus niet meer macht heeft dan zijn collega. Dit zie je bij Tacitus en Velleius Paterculus veel minder terug.

3.4. Censuur

Er zijn vier passages met betrekking tot Augustus die censor is of de taken daarvan uitvoert met betrekking tot de term *collega*. Twee daarvan in Suetonius, Suet. Aug. 27.5 (2) en 97.1, en twee in de *Res Gestae*, RG 8.2 en 8.4. Suet. Aug. 27.5 (2) refereert naar Augustus' *censussen* in het algemeen en de andere drie passages naar een *census* in het bijzonder: RG 8.2 over zijn eerste *census* in 28 v.Chr. en Suet. Aug. 97.1 en RG 8.4 over zijn derde in 14 n.Chr.

De vier hebben met elkaar gemeen dat ze allen spreken over het houden van een *census* waarbij Augustus een partner heeft en die aanduidt met *collega* (uitgezonderd de middelste *census* volgens Suetonius). Ook inhoudelijk komen de passages overeen: hoewel Suetonius geen referentie geeft voor datering van de *censussen*, geeft hij wel aan dat het twee *censussen* betreft met een collega en één zonder. In de *Res Gestae* geeft Augustus zelf aan welke collega's hij heeft gehad en dat is ook compatibel met de informatie van Suetonius. In Suet. Aug. 97.1 wordt echter een verlenging van de termijn van Augustus en Tiberius benoemd naar aanleiding van het voorteken en die termijn zou kunnen gelden als een vierde censuur. Deze heeft hij door zijn overlijden echter niet vol kunnen maken en heeft daarmee ook geen *census* gehouden, waardoor deze in de telling waarschijnlijk niet is meegerekend.

Omdat de censuur een functie is die aan het einde van de *cursus honorum* ligt, betreedt ook Augustus deze relatief laat in zijn carrière. Dit heeft als gevolg dat Augustus op het moment dat hij censor wordt, of in ieder geval de taken daarvan vervult, relatief al veel macht heeft. Dit creëert een

---

⁷⁷ zie Annales XIII 34.1

andere situatie dan bijvoorbeeld bij het triumviraat of volkstribunaat waar Augustus ook als beginnend maar succesvol magistraat kan worden beschouwd. Tijdens zijn eerste census is hij namelijk al kort bij de titel *princeps* en is hij al meer dan 'gewoon' een succesvolle magistraat.

Magistraten die samen met hem een taak vervullen dienen al ook zeer succesvol en aanzienlijk te zijn om een waardig collega te kunnen zijn. Zoals al in het hoofdstuk 2 naar voren is gekomen, hebben beide medecensors, Agrippa en Tiberius, op dat moment ook al veel status, aangezien ze door Augustus tot mogelijke opvolgers worden opgeleid en begeleid. Deze collega's zijn daarmee waarschijnlijk ook geen naamloze personen die er voor de sier bij zijn genomen zodat de macht beter verdeeld zou ogen. Dat blijkt ook wel uit het feit dat Augustus en Suetonius in alle gevallen de naam van de medecensor noemen.

3.5. Overig: Voorzitter *Quindecimviri* en *Pontifex Maximus*

Voorzitter *Quindecimviri*

In slechts één passage komt de term collega voor in combinatie met het ambt van voorzitter van de *Quindecimviri Sacris Faciendis (XVvirovrum magister conlegii)*, namelijk in *Res Gestae* 22.2. Omdat er binnen het corpus geen vergelijkingsmateriaal bestaat en omdat er amper informatie wordt verschaft over de invulling van de organisatie van zowel Augustus als Agrippa, is het verbinden van algemene conclusies niet mogelijk. In dit specifieke geval kan gezegd worden dat in de context alleen Agrippa als collega wordt aangeduid, terwijl hij zeer waarschijnlijk bij de organisatie van de andere spelen ook hulp heeft gehad. Dat betekent dat Agrippa belangrijk genoeg is om te noemen in dit geval en dat het een meerwaarde heeft. Dit bevestigt wederom dat Agrippa een andere relatie had met Augustus dan de andere van zijn collega's.

Pontifex Maximus

In één passage komt de verwijzing naar een collega in het pontificaat, namelijk in *Res Gestae* 10.2. Net als bij de passage over de *Quindecimviri*, valt er in dit geval weinig algemeen te zeggen over Augustus' collega. Omdat niet duidelijk is of Augustus hier ook officieel als *Pontifex Maximus* gezien mag worden, is de verhouding tussen hem en Lepidus niet geheel duidelijk. Wel komt er uit naar voren dat Augustus ogenschijnlijk veel respect had voor de functie, maar toch zijn kans grijpt om iets negatiefs te zeggen over de bekleeder. Het feit dat door Augustus' toedoen Lepidus verbannen is, betekent ook al dat de verhouding tussen hen niet gelijk heeft kunnen zijn. Omdat er geen verder vergelijkingsmateriaal is binnen het corpus, zullen er verder geen conclusies getrokken kunnen worden.

Conclusie

De term *collega* heeft door de eeuwen heen weliswaar enige betekenisverandering ondergaan, maar over het algemeen is de kernbetekenis in de tijd van Augustus en de periode daarna 'iemand die dezelfde macht heeft'. Collegialiteit was een fundament in de republiek vanwege de gedeelde en controlerende macht waardoor de republiek kon blijven bestaan. Iemand die aangeduid werd als *collega* was dus iemand die hetzelfde ambt bekleedde, maar ook de andere persoon bijstond en controleerde. Daarnaast is de connotatie ontstaan van kameraadschap en vriendschap. Hoewel dit niet de kern is, moet deze connotatie meegenomen worden bij het trekken van conclusies.

De in totaal zestien passages met *collega* met betrekking tot Augustus laten een wisselend beeld zien van de verschillende collega's die Augustus heeft gehad. In sommige gevallen wordt slechts aangegeven dat er een collega bij betrokken was, waarvan de naam niet wordt genoemd, maar in andere gevallen wordt de identiteit van deze persoon wel van belang geacht, met name wanneer dit personen zijn die een belangrijke rol hebben gespeeld in Augustus' principaat, zoals Pedius, zijn eerste medeconsul die hem hielp zijn vaders moordenaars te straffen, Lepidus, de triumvir over wie hij al snel macht verkreeg, en Agrippa en Tiberius, zijn beoogd opvolgers en protegés. Het valt op dat Augustus zelf alleen Agrippa en Tiberius bij naam noemt, terwijl hij maar liefst dertien consulaten heeft bekleed met een medeconsul. Door de andere auteurs, Suetonius, Tacitus en Velleius Paterculus worden ook Lepidus en iets onbekendere personen zoals Corvinus en Pedius benoemd.

Daarnaast zie je in de passages dat Augustus weliswaar pretendeert of dat de suggestie gewekt wordt dat hij en zijn collega gelijk aan elkaar zijn, maar in de praktijk blijkt dit maar zelden waar. Enkel zijn relatie met Agrippa en Tiberius op het einde kan als ongeveer gelijkwaardig beschouwd worden. Er moet daarom onderscheid gemaakt worden tussen het gebruik van *collega* in combinatie met Agrippa en Tiberius en alle andere voorkomens in het corpus.

Er zijn verschillende ambten waarbij door de auteur een collega aangehaald wordt. Zoals in het derde hoofdstuk al naar voren is gekomen, is er te weinig informatie over het voorzitterschap van het Quindecimviri en het Pontificaat om daar uitspraken over te doen. In het triumviraat zie je de nog groeiende Octavius binnen het triumviraat, waarbij hij nog niet de macht en propaganda heeft uit latere tijden, dus daarin is veel verschil te zien. Het volkstribunaat en het consulaat zijn enigszins vergelijkbaar (afgezien van de termijnen met Agrippa en Tiberius), aangezien er geen nadruk ligt op de persoon achter de term *collega* en deze personen vrijwel geen grote rol hebben gespeeld in de ontwikkeling van het principaat. De censuur is echter weer anders dan het consulaat, aangezien hiervoor alleen gewichtige personen als collega benoemd zijn geweest, namelijk Agrippa en Tiberius. Het is daarom ook niet verwonderlijk dat er in alle gevallen waarin over een bepaalde censuur gesproken wordt, ook een naam genoemd wordt.

Wanneer er gekeken wordt naar de toepassing van het begrip 'propaganda' binnen het corpus, is dit het meeste van toepassing op de passages met betrekking tot het volkstribunaat en het consulaat, aangezien het hier meer anonieme collega's betreft. De theorie dat Augustus enkel refereert aan een collega om duidelijk te maken dat hij zijn macht deelt en niet afstevent op dictatuur of koningschap, wordt het beste aangetoond wanneer de toevoeging geen verdere informatie bevat dan het gegeven

dat er een collega was. Men kan zich dan namelijk afvragen waarom deze toevoeging van belang is. Dit komt het duidelijkst naar voren in passage *RG* 34.3 en Suet. Aug. 27.5 (2), aangezien zowel Augustus zelf als een biograaf hier relatief veel woorden aan wijden, terwijl er geen verdere informatie verschaft wordt.

Gekeken hebbend naar alle passages ben ik van mening dat *collega* in sommige gevallen door Augustus bewust toegepast wordt als propagandamiddel, omdat de toevoeging verder niets toevoegt behalve het scheppen van het beeld dat Augustus zijn macht deelde met collega's zodat hij niet als alleenheerser gezien kon worden. Een aantal passages ondersteunt deze theorie, omdat die inderdaad geen informatie verschaffen behalve dat, maar een aantal passages valt niet onder deze theorie omdat er wel namen genoemd worden. In de teksten van en over Augustus wordt dus zowel gebruik gemaakt van *collega* als eenvoudig begrip om zijn medemachthebbers aan te duiden als dat *collega* ingezet wordt volgens de theorie.

Bibliografie

- Adcock, F. E. (1952). A note on Res Gestae Divi Augusti 34.3. *JRS* 42, 10-12.
- Broughton, T. (1951). *The Magistrates of the Roman Republic* (Vol. II). New York: American Philological Association.
- Carter, J. M. (1982). *Suetonius Divus Augustus*. Bristol: Bristol Classical Press.
- Clark, M. D. (2010). *Augustus, First Roman Emperor: Power, Propaganda and the Politics of Survival*. Exeter: Bristol Phoenix Press.
- Cooley, A. E. (2009). *Res Gestae Divi Augusti: Text, Translation and Commentary*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Furneaux, H. (1961). *Annals of Tacitus*. Oxford: Clarendon Press.
- Galinsky, K. (1996). *Augustan Culture: An Interpretive Introduction*. Princeton: Princeton University Press.
- Heumann, H., & Seckel, E. (1958). *Handlexikon zu den Quellen des römischen Rechts*. Graz: Akademische Druck- und Verlagsanstalt.
- Honoré, T. (2002). *Ulpian: Pioneer of Human Rights*. Oxford: Oxford University Press.
- Huibregtse, P. K. (1958). *Tacitus Annales libri I-VI*. Groningen: J.B. Wolters.
- Krueger, P., & Mommsen, T. (1954). *Corpus Iuris Civilis vol. 1*. Berlin: Weidmann.
- Kunkel, W. (1973). *An Introduction to Roman Legal and Constitutional History*. (J. M. Kelly, Trad.) Oxford: Clarendon Press.
- Lintott, A. (1999). *The Constitution of the Roman Republic*. Oxford: Clarendon Press.
- Reinhold, M. (1980). Augustus' Conception of Himself. *Thought*, Vol. 55 No. 216, 36-50.
- Ridley, R. T. (2005). The Absent Pontifex Maximus. *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, Bd. 54, H. 3, 275-300.
- Rowe, G. (2013). Reconsidering the Auctoritas of Augustus. *JRS* 103, 1-15.
- Seager, R. (1972). *Tiberius*. London: Eyre Methuen.
- Severy, B. (2003). *Augustus and the Family at the Birth of the Roman Empire*. New York: Routledge.
- Shuckburgh, E. S. (1979). *C. Suetoni Tranquilli Divus Augustus*. New York: A New York Times Company.
- Southern, P. (1999). *Augustus*. London: Routledge.
- Weigel, R. D. (1992). *Lepidus: the tarnished triumvir*. London: Routledge.

Woodman, A. J. (1983). *The Caesarian and Augustan Narrative (2.41-93)*. Cambridge: Cambridge University Press.

Woodman, A. J. (1983). *The Tiberian narrative (2.94-131)*. Cambridge: Cambridge University Press.

Tekstedities

Cooley, A. E. (2009). *Res Gestae Divi Augusti: Text, Translation and Commentary*. Cambridge: Cambridge University Press.

Moore, C. H., & Jackson, J. (1937). *Tacitus: The Annals, book XIII-XVI*. London: Heinemann.

Rolfe, J. C. (1951). *Suetonius I*. London: Heinemann.

ShIPLEY, F. W. (1924). *Velleius Paterculus: Compendium of Roman History*. London: Heinemann.

Lindsay, W. M. (1985). *Isidore Etymologiae Vol. I. Books I-X*. Oxford: Oxford University Press.

Index gebruikte passages

De Vita Divi Augusti 16.4	7
De Vita Divi Augusti 27.1	8
De Vita Divi Augusti 27.5 (1)	9
De Vita Divi Augusti 27.5 (2)	10
De Vita Divi Augusti 37.1	11
De Vita Divi Augusti 96.1	12
De Vita Divi Augusti 97.1	13
Res Gestae Divi Augusti 6.2	14
Res Gestae Divi Augusti 8.2	15
Res Gestae Divi Augusti 8.4	16
Res Gestae Divi Augusti 10.2	17
Res Gestae Divi Augusti 22.2	19
Res Gestae Divi Augusti 34.3	19
Historiae Romanae II 65.2.....	21
Historiae Romanae II 69.5	22
Annales XIII 34.1	23